

Ruská vojenská agrese na Ukrajině a její geopolitické a kulturní aspekty

Dne 24. února v ranních hodinách zahájila armáda Ruské federace ozbrojený útok na Ukrajinu. Tento bezprecedentní a mezinárodním právem neakceptovatelný čin byl posledním krokem několik let trvající agresivní politiky Vladimira Putina vůči Ukrajině. V důsledku tamějších politických změn na počátku roku 2014 známých jako Euromajdan nechal Putin nejdříve anektovat poloostrov Krym, následně využil politických nepokojů v Doněcké a Luhanské oblasti a podpořil tamější separatisty. Ti jednak vyhlásili nezávislost a jednak celých osm let vedli s vojenskou podporou Ruska zákopovou válku proti ukrajinské armádě.

Otázka je, co tím Vladimir Putin sleduje. Jeho argumentace o ochraně Ruska, ruských občanů či ruské kultury před „ukrajinskými fašisty“ či NATO je zcela vykonstruovaná, protože Západ či Ukrajina Rusko ani ruské občany nikdy neohrožovaly a příběh o ukrajinském fašistickém režimu je naprostý nesmysl. Relativně demokratický a prozápadně orientovaný politický vývoj na Ukrajině ale ohrožoval pozici Vladimira Putina a jeho sny o obnově supervelmoci. Jeho výrok z roku 2005 o tom, že rozpad Sovětského svazu byl největší geopolitickou katastrofou 20. století, nebyl pouze fráze. Putinovo geopolitické myšlení a rozhodování historicky vychází z ruského imperialismu, který je moderně zabalen do konceptu politiky „blízkého zahraničí“ (Kurfürst 2019). Tento koncept je definován snahou o upevnění vlivu ve státech bývalého impéria, tedy území, jež byla pod přímou kontrolou ať již ruského impéria či Sovětského svazu, ale lze ho chápat také geograficky širěji, jako celý postkomunistický region východní a jihovýchodní Evropy, tedy včetně Česka.

Takto pojatý geopolitický kód putinovského Ruska jasně rozlišuje mezi státy s politickými režimy blízkými ruskému vidění světa, tedy autoritářskými zkorumpovanými a spíše protizápadně laděnými vládami, a více pro-demokraticky a pro-západně orientovanými režimy a státy. Prvně zmíněné případy jsou součástí vojensko-politických a ekonomických struktur dominantně organizovaných Ruskem, jako Společenství nezávislých států, Smlouva o kolektivní bezpečnosti či nověji Eurasijské unie. Za „odměnu“ mohou od Ruska získávat energetické či jiné suroviny za příznivé



(neglobální) ceny či mohou očekávat vojenskou pomoc v případě ohrožení samotného režimu (jako nedávno v Bělorusku či Kazachstánu). Na země, kde došlo k odklonu od Ruska či názna nezávislé politiky, Putin systematicky používá metody hybridního konfliktu, počínaje omezováním dodávek zemního plynu v zimních měsících, obchodním embargem na tradiční potraviny, přes dezinformační válku, kybernetické útoky, až po vojenskou intervenci. Toto zažily prakticky všechny země v západní části bývalého SSSR od pobaltských republik až po jižní Kavkaz (a svého času dokonce i jinak velmi spřátelené a loajální Bělorusko).

Nejvíce však Putin trestal případy států, kde proběhly tzv. barevné revoluce, tedy v Gruzii (mezi lety 2003) a na Ukrajině (2004 a 2014). V obou zemích došlo ke změně politického režimu v důsledku mohutných občanských protestů a následné vlády (v Gruzii Michail Saakašvili, na Ukrajině Petr Porošenko, resp. Volodymyr Zelenskij) zahájily politicko-ekonomické reformy spočívající v pokusu o odstřižení se od ruského (postsovětského) modelu fungování státu k transparentnějšímu a hlavně pro-západně orientovanému. Putin v barevných revolucích vyčítal hrozbu nejen ztráty vlivu, ale hlavně v případě úspěšné transformace i riziko oslabení vlastní pozice v domácí politice. Propojení významu zahraniční a domácí politiky je totiž v Rusku naprosto zásadní, jak je popsáno dále. Proto jak v Gruzii, tak na Ukrajině sáhl k přímé vojenské agresi (ve všech případech se jejich počátek váže k době konání olympijských her) pod záminkou „ochrany práv ruských občanů“ (Forró 2020).

V samotném Rusku Putin od svého nástupu do prezidentského úřadu v roce 2000 postupně upevňoval moc. Ovládl nezávislá média, zejména celoplošné televizní kanály, které mají největší informační dosah na ruské občany. Prakticky

Obytná budova na okraji ukrajinského hlavního města Kyjeva poškozená po ruském náletu ze dne 25. února 2022. Foto: Drop of Light / Shutterstock.com.

Společenství nezávislých států

je mezivládní organizace založená po rozpadu Sovětského svazu v roce 1991. V současnosti zahrnuje 9 z 15 bývalých svazových republik – Arménii, Ázerbájdžán, Bělorusko, Kazachstán, Kyrgyzstán, Moldavsko, Rusko, Tádžikistán a Uzbekistán. Sídlem organizace je běloruský Minsk. Ukrajina členství v SNS nikdy neratifikovala. V reakci na ruskou anexi Krymu v roce 2014 vztahy mezi Ukrajinou a členskými státy SNS ochladly a v roce 2018 Ukrajina s organizací přestala spolupracovat úplně. Už v roce 2008 kvůli ruské agresi ze SNS vystoupila Gruzie.

Libor Jelen

Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje; libor.jelen@natur.cuni.cz

Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti

je mezinárodní organizací pro oblast obrany a bezpečnosti, která sdružuje 6 zemí bývalého SSSR – Arménii, Bělorusko, Kazachstán, Kyrgyzstán, Rusko a Tádžikistán.

Eurasijská ekonomická unie

(popřípadě jen Eurasijská unie) je organizací pro hospodářskou spolupráci mezi Arménií, Běloruskem, Kazachstánem, Kyrgyzstánem a Ruskem.

Symbol ruské války na Ukrajině se stalo písmo „Z“. Ruští vojáci ho píšou na vojenskou techniku, podporovatelé války ho nosí v různých formách na oblečení, prezentují ho na sociálních sítích, ale objevuje se i jako součást oficiální ruské vládní komunikace. Na Ukrajině a v Evropě je „Z“ považováno za symbol agrese a zabíjení civilistů, je vnímáno jako novodobá svastika. O přesném významu „Z“ se vedou diskuze. Může mít (a pravděpodobně má) významů hned několik. Nejčastěji se hovoří o tom, že jde o symbol zvolání „Za pobeđu“ („Za vítězství“). V tomto slovním spojení lze však za „za“ umístit spoustu dalších výrazů symbolizujících boj Rusů za „něco“. Na snímku je zobrazen billboard v ulicích Petrohradu. Kromě písmena „Z“ obsahuje hashtag „Svojich ne brosamem“ (Naše [lidí] neopustíme). Toto spojení se používalo už v souvislosti s anexí Krymu jako propagandistický slogan „ochrany ruských občanů mimo hranice Ruska“. Foto: ForeignPolicy.com.

zlikvidoval veškerou občanskou či politickou opozici, lidi, kteří otevřeně kritizovali jeho vládu, nechal odsoudit či rovnou zabít (namátkou Anna Politkovská, Boris Němcov). S ruskými oligarchy, tedy nejbohatšími Rusy, kteří se k obrovskému majetku dostali nekalými praktikami v 90. letech, uzavřel dohodu o spolupráci. Kdo nesouhlasil, skončil v dlouholetém vězení či musel emigrovat (jako například Michail Chodorkovskij či Boris Bezovskij) a jejich majetek propadl státu. Pod svoji přímou kontrolu dostal veškeré ústavní instituce (parlament, soudy) včetně republik tvořících Ruskou federaci, díky čemuž může nyní bez problému falšovat volby, a má tak pod kontrolou veškerý politický život v zemi (Medveděv 2019). Často citovaným impulsem k výraznému utužení režimu se staly masivní občanské protesty na přelomu let 2011–2012 vyvolané záměrem Putina znovu kandidovat na prezidenta (potřetí po čtyřleté pauze v pozici premiéra). Následovaly rozsáhlé represe a zničení zbytku nezávislého občanského sektoru. Výsledkem tohoto bodu zlomu se stal fašistický autoritářský stát s rozvinutým kultem osobnosti (Laqueur 2016).

Na otázku, proč má stále podporu většiny Rusů, je částečně odpovězeno v předchozích řádcích. Cílenou propagandou v médiích vyvolal v Rusech pocit, že po rozpadu SSSR a divokých 90. letech neúspěšné transformace je u moci člověk, který jim vrátí nejen sociální jistoty, ale také pocit hrdosti na stát, který si hraje na světovou velmoc. V duchu ideologie eurasianismu Rusům nabídl hodnoty civilizačního nacionalismu založené na vymezování se vůči kulturnímu a politickému vlivu Západu (ten je zkažený a upadající, liberální demokracie nefunguje) a zdůrazňování pravých křesťanských hodnot (Moskva jako „třetí Řím“), které Rusko předurčují k dějinnému poslání, totiž „záchraně“ Evropy, nebo alespoň „ruského světa“ (tam, kde je pravoslavní či se aktivně používá ruský jazyk). Výsledkem je pocit nadřazenosti a mesianismu, kterým Rusové ospravedlňují válku a její oběti.



Tento kult není nic nového, opírá se o historické narativy spojené s dobýváním a územní expanzí, na čemž je založena samotná podstata Ruska. Vládce, který nerozšířil impérium, je považovaný za slabého a neúspěšného. Proto jsou v žebříčcích popularity nejvýše Petr I. a Stalin. Války jsou v ruské společnosti vnímány jako součást lidského údělu, zásadně jsou prezentovány jako spravedlivé, obranné a vítězné, ačkoliv se až na výjimky vždy jednalo o opak (Kolesnikov 2016). Typickým příkladem je kult vlastenecké války (jak Rusové nazývají druhou světovou válku), která je Putinovým režimem systematicky podsouvána jako součást ruské civilizační identity a zpochybňování oficiální interpretace se dokonce stalo trestné (což ostatně známe i my, díky kauze sochy maršála Koněva v Praze). Jedním z hlavních vysvětlení neustálé militarizace ruské společnosti a přítomnosti násilí v politické kultuře je však odvádění pozornosti od neschopnosti ruských vládců rozvíjet společnost a stát a vytváření falešné iluze, že jsou součástí velkého civilizačního projektu (Medveděv 2019).

Je zcela zřejmé, že tento narativ je v tuto chvíli demagogicky dále naléván do hlav Rusů, ze kterých Putin udělal své poddané. Měli bychom ale pochopit, že Vladimir Putin agresí na Ukrajinu nejedná v zájmu Ruska, ale v zájmu svém vlastním – zájmu posílení vlastní moci, budování vlastního kultu. Měli bychom mít na paměti, že současná Ruská federace je přímým pokračovatelem Sovětského svazu a ruského impéria, tedy imperialistických projektů s inherentní potřebou expanze. Jak trefně podotkl americký diplomat George Kennan již v roce 1946, ruští vládcí potřebují udržovat nepřátelský svět kolem sebe, aby legitimizovali svoji vládu. Kontakt s vyspělejším a dobře fungujícím okolím je totiž ohrožuje. Navzdory propagandě o úspěšném tažení je jasné, že válku už teď prohrál. I kdyby dobyl Kyjev a svrhl prezidenta Volodymyra Zelenského, svými lži zdiskreditoval sebe i Rusko, které navíc uvrhl do ekonomické izolace a bídy. Jeho návrat mezi civilizované země je prakticky nemožný. Znamenalo by to totiž prohru naší kultury a našich hodnot. **U**

Literatura a zdroje dat

- FORRÓ, T. (2020): Donbas: Reportáž z ukrajinského konfliktu. Paseka, Praha.
- LAQUEUR, W. (2016): Putin a putinismus: Rusko a perspektivy jeho soužití se Západem. Prostor, Praha.
- KOLESNIKOV, A. (2016): Do Russians want war? Carnegie Moscow Center. <https://carnegie-moscow.org/2016/06/14/do-russians-want-war-pub-63743> (25. 3. 2022).
- KURFÜRST, J. (2018): Příběh ruské geopolitiky: Jak se ruská myšlenka zmocnila více než šestiny světa. Karolinum, Praha.
- MEDVEDĚV, S. (2019): Návrat ruského Leviathana. Pistorius & Olšanská, Praha.